

ТЕМА ВІНАХІДНИЦТВА В МУЗЕЙНІЙ ЕКСПОЗИЦІЇ

Завідувачка музею А.М. Ферчук

У Києві в приміщенні ДП «Український інститут промислової власності» (вул. Глазунова, 1) працює Музей правової охорони інтелектуальної власності, який було відкрито до 15-ої річниці державної системи правової охорони інтелектуальної власності 26 січня 2007 р.

В експозиції музею реконструйовано історичні передумови створення та основні етапи розвитку державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні; представлено її структуру, завдання, правові засади, на яких вона ґрунтується, та функціонування на сучасному етапі.

Про діяльність музею — в інтерв'ю завідувачки музею Антоніни Михайлівни Ферчук.

А.М.: Багато унікальних матеріалів, з якими донедавна можна було ознайомитися лише в архівах, сьогодні можна побачити в музеї. До

них відносяться різновиди законодавчих актів та охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності Російської імперії, Української Держави 1918 р., Радянського Союзу та незалежної України. Вони представлені в розділі «З історії винахідництва в Україні». Це також документи часів Російської імперії — від привілеїв початку ХІХ ст. у вигляді царських указів до патентних грамот початку ХХ ст., репрезентованих як гучними іменами, так і давно забутими, або й зовсім невідомими широкому загалу. До речі, у Російській імперії майже 15 % привілеїв на винаходи видавалося заявникам, які проживали в Україні.

Кор.: Антоніно Михайлівно, звичайно, серед музейних експонатів є такі, що розповідають про винахідників минулого та сучасності, життєвий і творчий шляхи яких пов'язані з Україною. Давайте звернемося до цих особистостей.

А.М.: Так, кожний історичний період нашої країни пов'язаний з талановитими винахідниками, про що свідчать матеріали музею. Одним із найстаріших зразків охоронних документів на винаходи є виявлений в архіві Київського магістрату привілеїв 1817 р., виданий статському раднику Гур'єву на підставі чинного на той час царського маніфесту 1812 р. «О привилегиях на разные изобретения и открытия в искусствах и ремеслах». Згідно з цим актом той, хто першим ввезив до країни невідому раніше технічну новинку, навіть не будучи її винахідником, але купивши в держави за 1 500 крб. привілеїв, отримував право виключного використання протягом 10 років ввезеного приладу або технології. Гур'єв увіз «куб перегінний»

для вироблення алкогольних напоїв. Але тут треба нагадати, що подібний (і не гірший) перегінний апарат ще 1811 р. був сконструйований та виготовлений знаменитим ученим і громадським діячем із Слобожанщини Василем Каразіним, якого сучасники називали “українським Ломоносовим”.

Про успішність винаходу Каразіна свідчать експертні висновки професора Харківського університету О. Стойковича. Однак через неможливість придбання привілею та бажання передати свої винаходи на благо вітчизні В. Каразін свій винахід не привілеював. Життєве кредо В. Каразіна — в його знаменитому вислові: *«Блаженний вже стократно, якщо випадок дав можливість зробити бодай найменше добро люб'язній моїй Україні»*.

А ось і ще одна цитата з минулого: *«Слава Богу! Ще є офіцери в російській армії, які служать лише з однієї честі!»*. Ці слова вигукнув імператор Олександр I, ознайомившись 1817 р. з рапортом генерала артилерії Олександра Засядька (уродженець Полтавської губернії), у якому було подано опис бойових порохових ракет, створених власним коштом. На винахідницькому рахунку О. Засядька — бойові ракети трьох калібрів, пускові ракетні станки, які давали можливість вести залповий вогонь шістьма ракетами, порохований млин та багато інших винаходів і вдосконалень, які пройшли експертизу, застосовувалися на практиці, але не патентувалися. І В. Каразін, і О. Засядько були дітьми свого часу, зі своїми уявленнями про власну честь, славу Вітчизни, користолюбство і користь для держави. У той же час, держава не турбувалася про пріоритет вітчизняних винаходів, а науково-технічна громадськість імперії майже до кінця ХІХ ст. недооцінювала патент як документ, що давав право на охорону об'єктів промислової власності.

Представлені в музейній експозиції матеріали ілюструють і деякі повчальні історії про видатних винахідників минулого.

Показовою з точки зору охорони інтелектуальної власності є винахідницька доля творця

методу електричного дугового зварювання Миколи Бенардоса (народився в Херсонській губернії, похований у Фастові), на рахунку якого майже 200 різноманітних винаходів. Винахід *«Спосіб з'єднання та роз'єднання металів безпосередньою дією електроструму»*, розроблений та оприлюднений 1881 р. на міжнародній електротехнічній виставці в Парижі, зробив М. Бенардоса всесвітньо відомим. Тільки переконавшись у можливості промислового застосування винаходу, М. Бенардос звернувся до Департаменту торгівлі і мануфактур, щоб отримати привілей на винахід, зареєструвавши його 1885 року. Привілей на цей прилад винахіднику видали 31 грудня 1886 р. за № 194. Однак проводячи всі досліди власним коштом, роблячи значні витрати на оформлення привілеїв, винахідник розорився й не зміг самостійно впровадити винайдений ним прилад у виробництво. Кошти надали ділки, які зуміли укласти контракт з винахідником так, що від 1887 р. виключні права на використання винаходу перейшли у власність товариства “Електрогефест”, заснованого 1985 р. для впровадження однойменного винаходу, а за М. Бенардосом збереглося лише право авторства. Заволодівши патентним правом на винахід, товариство “Електрогефест” торгувало правом його експлуатації та перепродажу. За два роки винахід М. Бенардоса був запатентований у багатьох країнах світу. Саме за цей винахід М. Бенардосу довелося ще боротися, відстоюючи свій пріоритет у суді з М. Славяновим, який 1890 р. заявив спосіб *«електрична відливка металів»*, що мав спільні риси з «Електрогефестом», а 1891 р. отримав привілей на цей спосіб. Бенардос категорично заявив, що першість у застосуванні електродів в обробці металів належить йому. Оскільки спеціальна комісія фахівців наголосила на повній самостійності кожного винаходу, полеміка продовжувалася в суді. Нікого не задовольнило рішення суду про рівність прав обох винахідників. Бенардос відстоював свою першість у застосуванні електродів в обробці металів і не визнав вердикт авторитет-

них експертів щодо самостійності кожного винаходу та судові рішення щодо рівності прав обох винахідників. Навіть втративши патент, М. Бенардос до кінця свого життя працював над удосконаленням “Електрогефеста”. Крім царського привілею № 194 1886 року на згаданий апарат у музеї можна побачити й американський патент 1887 р., де вже поряд з ім'ям М. Бенардоса вказано ім'я його компаньйона С. Ольшевського. Торгівля ліцензіями на апарат, запатентований у багатьох країнах світу, приносила колосальні прибутки, до яких Бенардос уже не мав ніякого відношення. Винахідник жив на пенсію Руського технічного товариства й помер у злиднях.

Кор.: Відомо, що й трамвай винайшов уродженець України, але «поїхав» він уперше далеко за її межами...

А.М.: Дійсно, не можна не згадати ще одного нашого земляка з Полтавщини Федора Піроцького, артилерійського офіцера, який деякий час служив у Київській фортеці. 1874 року Ф. Піроцький подав клопотання про видачу йому привілею на винахід “застосування електричної тяги на залізниці”, продемонструвавши виготовлений ним макет трамвая міському начальству Петербурга. Однак останнє сприйняло винахід як цікаву іграшку, відмовившись вірити в можливість руху вагона по землі. Аргумент — подібного не було не тільки в Російській імперії, але й у всьому світі. Не переконала й демонстрація передачі електричного струму по рейках на дільниці залізниці під Петербургом. 1876 року Піроцький опублікував результати своїх експериментів в “Інженерному журналі”, розіславши його всім зацікавленим, зокрема електричним фірмам світу. Стаття потрапила до купця К. Сіменса (він скуповував патенти, а потім отримував замовлення на виготовлення обладнання в тій же Росії), який вивчив усі роботи Піроцького та купив його ідею. 1879 року на Берлінській промисловій виставці запрацювала мала вузькоколіїнка, по якій з допомогою електровоза рухався поїзд з відкритими вагончиками для прогуля-

нок відвідувачів виставки. Від 1880 р. між Берліном і Ліхтерфельцем діяла міська електрична дорога, обладнання для якої поставляла фірма “Сіменс і Гальске”. Так, перший у світі трамвай, винайдений українцем, почав діяти в Німеччині. А перший електричний трамвай у Російській імперії почав курсувати від 1892 р. у Києві.

В експозиції музею представлено також і привілеї невідомих широкому загалу винахідників: Пелагеї Гютль на “машину для стирки белья” (1886 р.), пані Чижевської з м. Олександрія нинішньої Кіровоградської області на “порошок для стирки”, киянина Г. Ігнатієва на винахід електричної свічі (1888 р.), львів'янина В. Олевинського на винахід “коловратный двигатель” (1907 р.).

Кор.: Антоніно Михайлівно, цікаво, який вигляд мали охоронні документи, які у той час видавалися винахідникам?

А.М.: Привілеї на винаходи в першій половині XIX ст. видавалися у формі царських указів, які розсилалися по губерніях для виконання на місцях. Тільки з кінця XIX ст. в імперії з'явилася форма документа з художнім оформленням та заголовком «Патент на привілей». Таким різновидом є виставлений в експозиції охоронний документ, виданий 1902 р. винахіднику з Поділля технологу К. Седлячку на «Спосіб відбирання соку з дифузних батарей». Поряд експонуються листи з цукрових заводів, надіслані автору на підтвердження ефективного впровадження винаходів. В експозиції представлено лист комісарів королеви Великобританії з повідомленням про присвоєння Золотої медалі Лондонської всесвітньої виставки 1873 р. директору смілянського цукрового заводу М. Чериковському за винайдений ним плитковий цукор.

Нікого не залишать байдужими унікальні матеріали, виявлені нами в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, які наочно ілюструють діяльність відділів винаходів Міністерства торгу й промисловості Української Держави (Гетьман-

щини) та Міністерства народного господарства Директорії УНР і засвідчують, що відлік функціонування державної системи правової охорони промислової власності в Україні почався 1918 року. Раритетний документ — реєстраційне свідоцтво № 1, видане заявникам 28 червня 1918 р. відділом винаходів Міністерства торгу та промисловості Української Держави. Зауважу, що документ виписано на художньому бланку із зображенням державної символіки, під малюнком художник залишив свій підпис: “К. Головченко”. За період від 28 червня до 5 жовтня 1918 р. вказаним відділом винаходів було видано 80 таких свідоцтв, про що повідомлялося в урядовій газеті «Державний вісник». Також представлено зразок заяви про патентування винаходу, написаної на спеціальному бланку, зразок платіжного документа, що підтверджує сплату заявником установленної суми, яка переводилася на депозит відділу.

Кор.: А чи можна по експонатах музею визначити основні напрями і теми винахідництва, наприклад, у ХХ ст.?

А.М.: Надзвичайно популярною на початку ХХ ст. була авіація. У музеї представлено креслення першого в світі літака, привілей на винахід якого в 1881 р. був виданий О. Можайському (відомо, що всі розрахунки свого винаходу, виготовлення моделей і досліди з ними винахідник провів у маєтку свого брата на Поділлі), російський привілей 1909 р. на літак братів Райт, фото киянина І. Сікорського біля сконструйованих ним аеросаней та його ж американський патент 1935 р. на перший гвинтокрил, який авіаконструктор зареєстрував 27 червня 1931 р. (копія документа люб’язно надана Державним політехнічним музеєм України). Цікаві документи Ф. Терещенка (онука знаменитого мецената), виявлені в Центральному державному історичному архіві України: охоронні свідоцтва 1914 р., видані Міністерством торгівлі і промисловості Російської імперії, якими засвідчено реєстрацію винаходів — “гнучке крило для аероплана” і “намет-ангар для аероплана”, лист відомого свого часу патентного пові-

реного Осовського, який займався реєстрацією названих винаходів.

Кор.: Безумовно, багато змін у справі охорони інтелектуальної власності відбулося в радянські часи...

А.М.: Радянський період розділу відкриває «Положення про винаходи», підписане головою Раднаркому РРСФР В. Леніним 30 червня 1918 р. Положення відміняло всі царські привілеї і запроваджувало єдину форму охорони винаходів та вдосконалень — авторське свідоцтво, а винаходи оголошувалися власністю держави, за винахідником залишалось право на авторство.

Та в 1924 р. у відповідності до нової економічної політики радянська влада змушена була змінити правила та ввести патент, що наочно підтверджується Постановою ЦВК та РНК СРСР від 12.09.24 р. «Про введення в дію постанови «Про патенти на винаходи». В експозиції можна ознайомитися з патентом СРСР № 1, виданим 15 вересня 1924 р. винахідником А. і К. Настюковим на винахід «Піч для безперервного отримання сірчаного натрію», із зразком патентної грамоти СРСР, введеної 1924 року, та заявочним свідоцтвом цього ж періоду. Експонується лист Комітету в справах винаходів СРСР, надісланий в 1927 р. професору Ю. Ланге, засновнику й першому голові Української асоціації винахідників (на його рахунок понад 20 винаходів, деякий час він працював у Київському політехнічному інституті, а в останні роки життя — у Харківському технологічному інституті).

1931 року виходить Закон СРСР «Про винаходи та технічні удосконалення», яким знову вводяться авторські свідоцтва. У контексті нового законодавства представлено в експозиції авторські свідоцтва 1934 року О. Антонова. Документи цікаві і як різновид колекції охоронних документів музею, і з погляду на масштаб особистості, якій вони належали. Поряд з вказаними охоронними документами розміщено різновид облігації для винахідників «Естафета ідей», запровадженої на підприємствах.

Вона надавала право брати участь у розіграші дефіцитних на той час товарів. У ситуації, коли винаходи переходили у власність держави за невелику винагороду автору, керівництво підприємств змушене було використовувати додаткові форми заохочення винахідників і раціоналізаторів. Зразком такої форми заохочення є згаданий експонат, а також яскравий агітплакат 1929 року «Изобретай» з написом «Дорогу рабочей смекалке», на якому зображено робітника з винаходом і кресленнями до нього.

Колекцію охоронних документів радянського періоду представляють також зразки авторських свідоцтв СРСР 1950–80-х років. Серед них виокремлюється ще один дуже цікавий за формою і змістом експонат — «Удостоверение о регистрации» Комітету в справах винаходів і відкриттів СРСР, видане 1963 р. на винахід «Керована машина широкого призначення» групи київських учених, очолюваної академіком В. Глушковим та к.т.н. Б. Малиновським (нині чл. кор. НАНУ). Саме з люб'язного дозволу Бориса Миколайовича ми маємо можливість демонструвати цей унікальний документ.

Кор.: Зрозуміло, що розглядаючи історичні етапи розвитку вітчизняної сфери інтелектуальної власності, ми не можемо оминати сучасність. Наступний експозиційний розділ — «Становлення та розвиток державної системи правової охорони інтелектуальної власності незалежної України (1991–2000 рр.)». Про що розповідають його експонати?

А.М.: Вони продовжують тему охорони промислової власності та, зокрема, винаходів. Історичними вже стали такі документи, як постанова Президії Верховної Ради України від 02 грудня 1991 р. щодо створення в Україні державних структур з питань охорони промислової власності та постанови Кабінету Міністрів України про створення Державного патентного відомства України (ДПВУ) та Державного агентства України з авторських та суміжних прав (ДАУАСП). 25 грудня 1992 р. в урочистій обстановці винахідникам було вручено перші десять патентів України. У вітрині поряд з патен-

том України № 1 та листом Державного патентного відомства України Президенту України про вручення перших патентів України розміщено зразки перших охоронних документів на інші об'єкти промислової власності.

У наступних вітринах експонуються матеріали про створення та розвиток в Україні державного експертного органу — Науково-дослідного центру патентної експертизи та діяльність ДПВУ, на базі яких 2000 року було створено ДП «Український інститут промислової власності». У розділі багато інших цікавих історичних матеріалів, які розповідають не тільки про те, як відбувалося становлення системи, а й про тих, хто її створював.

Завершується розділ добіркою матеріалів, які ілюструють процес реорганізації державної системи правової охорони інтелектуальної власності та створення 2000 року урядового органу — Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України.

Кор.: На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається інтеграція нашої країни у всевітні та міжнародні організації. Тому актуальним є розділ «Україна в системі правової охорони інтелектуальної власності світу».

А.М.: Безумовно. Композиційний центр цього розділу — карта світу, на якій прапорцями позначено країни, з якими співпрацює Україна з питань охорони інтелектуальної власності та обмінюється патентною інформацією. Розміщено також комплект матеріалів, які представляють Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ), зокрема фото про візит 2002 р. в Україну Генерального директора ВОІВ Каміла Ідріса та присвоєння йому звання Почесного доктора НТУ «Київський політехнічний інститут», сертифікат про проходження курсу дистанційного навчання у Всесвітній академії інтелектуальної власності (як зразок). Такі ж документи нині мають понад 100 співробітників Українського інституту промислової власності.

В експозиції представлена також структура державної системи правової охорони інтелек-

туальної власності в Україні: Державний департамент інтелектуальної власності та його структурні підрозділи — державні підприємства «Український інститут промислової власності» з філією «Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг», «Українське агентство з авторських та суміжних прав» та «Інтелзахист».

Громадські організації представлені Всеукраїнською асоціацією патентних повірених, Українською групою Міжнародної асоціації з охорони інтелектуальної власності, Українською асоціацією власників товарних знаків та благодійним фондом «Майбутнє нації», який об'єднав лікарів-винахідників у галузі онкології.

У названому розділі експонуються також сувеніри патентних установ різних країн світу. У музеї можна ознайомитися з різноманітними нагородами, які отримав Державний департамент інтелектуальної власності та Український інститут промислової власності. Це пам'ятні медалі та дипломи Міжнародного салону винаходів «Новий час», медалі Міжнародної академії авторів наукових відкриттів та винаходів «За заслуги у справі винахідництва», якими нагороджено голову Держдепартаменту Миколу Паладія. Також експонується Золота медаль I Європейської виставки творчості та інновацій у м. Ясси (Румунія), якою журі виставки нагородило Український інститут промислової власності за плідну роботу з підтримки винахідників та розвиток міжнародної науково-технічної співпраці (виставка прохо-

дила 7—9 травня 2009 р. в рамках «Року творчості та інновацій у Європі»).

Завершує експозицію музею фоторепортаж про святкування Дня винахідника і раціоналізатора, який урочисто відзначається в Україні від 1994 р. Фотографії доповнюють патенти останнього зразка (затвердженого в 2006 р.), вручені винахідникам в урочистій обстановці святкування Дня винахідника і раціоналізатора у вересні 2006 р., та дипломи до Золотої медалі ВОІВ, вручені кращим винахідникам України. В окремих вітринах експозиції виставлені вітальні адреси керівників держави винахідникам України та працівникам сфери охорони інтелектуальної власності.

Цікавим експонатом є Книга почесних гостей музею, які ознайомилися з його експозицією протягом 2007—2009 рр. Свої відгуки в книзі залишили представники Європейського патентного відомства Ніна Формбі та Жерар Жіру, голова авторсько-правового союзу Центральної та східної Європи Міхалі Фічор, юридичний радник ВОІВ С. Зотін, народні депутати України С. Давимука та В. Курило, президент Академії педагогічних наук України В. Кремень, співачка Руслана та багато інших VIP-гостей музею.

В інтерв'ю йдеться про першу чергу експозиції Музею правової охорони інтелектуальної власності. Дослідницька та збиральницька робота, за результатами якої постійно поповнюються вже існуючі розділи експозиції та створюються нові, тривають й надалі.

*Інтерв'ю підготувала та провела
Лариса ДЕМИДОВА*